

**בגידת סוציולוגי הקיבוץ בשליחותם
ונחקריהם: מחקר מקומי, העלמת הפרת
העקרונות בארגוני-הפדרציה, סיוע לשליטה
בלתי-דמוקרטית ואי-הבנת הקיבוץ**

ראובן שפירא, המכללה האקדמית הגליל המערבי

ההרצאה מבוססת על חלק מספרי

**Shapira, Reuven. *Transforming Kibbutz
Research*. Cleveland(OH): New World
Publishing 2008.**

סוציולוג בר-דעת לא מסביר יחידות של תנועה חברתית בלי לחקור את האליטות שלה שמאיישות את מרכזה, שלוחותיה וארגונים משותפים עם תנועות-אחיות

אבל הסוציולוגים חקרו קיבוצים כאילו שאפשר להסבירם

1. בלי לחקור את "התנועות", ארגוני-פדרציה ריכוזיים עם מנהיגים רבי-כוח המשכיים מאד, מאות עסקנים ועשרות ארגוני-בת: מפלגה, תנועת נוער, בי"ס אזורים, ארגוני קניות, שיווק, תכנון, בניה, מימון, פנסיה, מרכז סמינרים, מכון מחקר חברתי, הוצאת ספרים, מוזיאון ומכון לחקר השואה, ועוד,
2. ובלי לחקור את שאר ארגוני-הפדרציה (א"פים) הבין-תנועתיים עם אלפי עסקנים נוספים: תנובה, המשביר המרכזי, המרכז החקלאי, סמינרי הקיבוצים, ארגוני מגדלים, חשב, כימאוויר, מפעלים אזורים, ברית התנועה הקיבוצית, תאטרון הקיבוץ, מכוני ייעוץ פסיכולוגי, מועצות אזורים, ברית פיקוח, און, חריש, ועוד, ועוד.

הסוציולוגים נמנעו מחקירת "התנועות", שאר הא"פים
ואלפי עסקניהם שהיו רוב האליטה הקיבוצית ורבי-הכוח
בה, ולכן נחקרו הקיבוצים כקהילות מקומיות בלבד

לעומת מאות חוקרי קיבוצים וכ-5000 פרסומיהם, עד
1992 רק שלושה (3) חקרו א"פים ופרסמו 5 פרסומים
שלרוב הספרות התעלמה מהם (5 מחקרים נוספו מאז).

מדוע?

משום שמחקר "התנועות" ושאר הא"פים היה חושף את
החצי הרכושני, הלא-שוויוני והלא-דמוקרטי של השדה
הקיבוצי, בו צברו אליטות הון תרבותי וסמלי וניכסו
יתרונות מגבירי-שליטה, ואז היה נפגע דימוי הקיבוץ
כחברה רדיקלית בהגשמת שוויון וצדק חברתי.

כבר ב-1944 מצא לנדסהוט שה"תנועות" הן גורם ראשי בעיצוב הקיבוצים, וב-1945 טען בובר שהן צריכות לקיים עקרונות קיבוציים, אבל הן ושאר הא"פים מוקמו בערים, ואימצו פרקטיקות קונפורמיסטיות למקומן בניגוד לאתוס הרדיקלי ולאקטיביזם החברתי של התנועה הקיבוצית.
אבל הסוציולוגים לא חקרו א"פים למרות ש:

1. ראשי "התנועות" היו ממנהיגי המדינה ושלטו בשליש מהשרים וכמעט רבע מהח"כים בשנות ה-60-50',
2. ב-1951 מצאה אתנוגרפיה שעסקני א"פים היו מעמד עליון בקיבוצים ומ-1972 מצאו נוספות כנ"ל עקב כוח, מעמד, פריבילגיות והון בלתי-מוחשי שצברו בא"פים.
3. הרוטציה הפכה לצירקולציה: עסקנים לא חזרו לשורה בתום כל כהונה, אלא עברו מג'וב ניהולי אחד לאחר.

4. הא"פים צמחו והיו למעסיקי 15-18.000 שכירים.

5. רבים מהעסקנים נהנו מרכב צמוד, טלפונים פרטיים, נסיעות לחו"ל ופריבילגיות אחרות שלא היו לרוב שאר חברי הקיבוצים, וכיון שרובם עשו צירקולציה ולא חזרו לשורה, האי-שוויון ההמשכי יצר ריבוד אנטי-קיבוצי.

6. מ-1978/9 הראו פרסומי שהקונפורמיזם והאוליגרכיות של הא"פים שירתו את שליטת ראשיהם בכל השדה הקיבוצי והעדפת האינטרסים שלהם על של הקיבוצים.

לכל זה אין זכר בסוציולוגיה הקנונית, לפיה אין ריבוד בקיבוץ (ראו: The Sociology of Kibbutz 1983 של האגודה הסוציולוגית), אבל גם כשמבקריה חשפו ריבוד, הם התעלמו מהא"פים, משלטון ראשיהם בשדה הקיבוצי הודות לפרקטיקות קונפורמיסטיות, ומהפרת אתוס השוויון והדמוקרטיה על-ידם ושאר העסקנים

השתמטות הסוציולוגים ממחקר הא"פים:

העלימה קונפורמיזם לסביבה הרכושנית בה מוקמו,
מנעה חשיפת הפרת אתוס הקיבוץ על-ידי האליטות,

וחסכה לסוציולוגים קונפליקט עם מנהיגי הקיבוץ

אדירי-הכוח שכבר ב-1944 קטלו את מחקר לנדסהוט
הביקורתי והשכיח והו לשנות-יובל (יצא ב-2000).

תמורת התעלמותם מהא"פים זכו הסוציולוגים לחופש

פעולה במחקר הקיבוצים, אולם מחקר זה היה שגוי

לגמרי שכן לא נחקרה האליטה הקיבוצית **שמעמדה**,

כוחה ויתרונותיה באו מניהול א"פים קונפורמיסטיים,

ונשמר דימוי רדיקלי שקרי שהעלים את התהליך

האוליגרכי וניוון התרבות הדמוקרטית והשוויונית, נתן

לראשי הא"פים שליטה אוליגרכית לתריסרי-שנים.

שימור דימוי רדיקלי היה קריטי למעמדם וכוחם של טבנקין ויערי ראשי הקיבוץ המאוחד והקיבוץ הארצי, א"פים שכללו כ-80% מהקיבוצים למען שמר דימוי זה ולהסוות את הקונפורמיזם של הא"פים פנו השניים ב-1937 ו-1939 (בהתאמה) לשמאלנות מעריצת ברה"מ שעד אז נפסלה ומעריציה סולקו משתי "התנועות", והמפנה להערצה גם חיזק דימוי רדיקלי וגם נתן לגיטימציה לשליטה קונפורמיסטית: מירכוז, עיקור הדמוקרטיה, צינזור הפרסומים והמשכיות, כמו סטלין. סיבת המפנה לא נחשפה משום שהסוציולוגים לא חקרו את "התנועות" ומנהיגותן, וההיסטוריונים לא חשדו שהדימוי הרדיקלי עקב ההערצה הסווה את ניגוד קונפורמיזם הא"פים לאתוס הרדיקלי הקיבוצי וכך סייע להישרדות המנהיגים.

ההשמאלה להערצת ברה"מ היתה אסטרטגיית הישרדות מוצלחת של טבנקין ויערי

השניים היו בתחילה מנהיגים טרנספורמטיביים

(Transformational), אך נחלשו כשנעשו שמרניים

ואוליגרכיים אחרי כתריסר שנים ושוב לא פתרו בעיות-

יסוד עקב הצלחת וגידול תנועותיהם האדיר בשנות ה-

30' (גדלו פי 15 תוך כתריסר שנים).

הסוציולוגים וההיסטוריונים החמיצו את שמרנותם,

אי-תפקודם והיחלשותם, תיארום ככריזמטיים, ולא

זיהו מפנה להערצת ברה"מ כאסטרטגיית הישרדות

שהצליחה רק כיון שסטלין ב-1947 הפך מאנטי-ציוני

לתומך בהקמת המדינה כדי להכות בבריטים.

**הסוציולוגים הצליחו אף יותר על-ידי בגידתם
בשליחותם לחשוף את המציאות המסתתרת מאחורי
החזית שמציגה חברה (ברגר, 1988: פרק 2):**

**הם צברו הון אקדמי על-ידי שפע פרסומי מחקריהם
בכתבי-עת מובילים והוצאות ספרים יוקרתיות, זכו
במענקי מחקר, עשו קריירות לפרופסורות נכבדות,
ולא נפגעו מהתמוטטות הקיבוצים לאחר יובל-שנים בו
תרבויותיהם היעילות והאפקטיביות נהרסו על-ידי
תרבויות הא"פים הפרזיטיות והבלתי-יעילות.**

**המחקר הסוציולוגי המעוות סייע למנהיגים להעלים
או להסוות את הקונפורמיזם והפרזיטיות של הא"פים
וחיבל ביכולת חברי הקיבוצים למנוע את ההרס**

בחירת הסוציולוגים במחקר מקומי רק בקיבוצים
העלימה את הפרת עקרונות הקיבוץ על-ידי האליטות
ואת השפעותיה השליליות על תרבויות הקיבוצים:

הכנסת פרקטיקות קונפורמיסטיות לתרבות רדיקלית
מנעה שוויון ודמוקרטיה, יצרה אוליגרכיות בראשות
עסקנים שמרנים המשכיים ששלטו בצירקולציה של
שאר העסקנים וכך הבטיחו את אי-ביקורתיותם.

עסקנים כאלה נעשו שליטי קיבוציהם ע"י פטרונאז'
על נאמנים שקודמו לניהול ובהמשך למינהל הא"פים,
יצרו קליקות שהגנו על הפריבילגיות שנוכסו ממשרות
הא"פים, ודיכאו והעזיבו חדשנים שחתרו לצמצומן
וליתר דמוקרטיה, ואף גרוע מכך:

ראשי הא"פים המשיכו עשרות שנים כמקובל מחוץ לקיבוץ משום ששאר העסקנים ומנהלי הקיבוצים נחלשו מהרוטציה והתלות בראשי א"פים ששלטו בצירקולציה בין משרות ניהול שהיתה נחוצה לשימור מעמד ניהולי, כוח והון בלתי-מוחשי.

מנהלים חדשנים שפתרו בעיות-יסוד בקיבוציהם לא נתחזקו מהצלחותיהם: במקום להמשיך ולחדש בסיוע האמון הנצבר מהצלחות, בשל הרוטציה הם נדחפו להחליף משרות ונזקקו לרכישת אמון מחדש כל פעם; בשל כך לא נעשו למנהיגי קיבוצים, וכיון שלרוב הם לא קודמו לא"פים או נופו מהם במהרה ע"י ראשיהם השמרניים, הם נדחקו לתפקידי שוליים ולרוב עזבו. כך הרוטציה גרמה שמרנות הרסנית לקיבוצים.

הסוציולוגים נעשו למשת"פים של המנהיגים

חברי הקיבוצים ציפו מהם, כמו ממדענים אחרים, לחשוף ולהסביר את מציאותם כדי שיוכלו לשפרה, אולם הסוציולוגים העלימו את המציאות האוליגרכית והשמרנית של האליטות שמנעה שיפור, את המירכוז, עיקור הדמוקרטיה ושאר אמצעים קונפורמיסטיים בעזרתם שרדו המנהיגים שנות-יובל ודיכאו מנהלים חדשנים מקומיים שפתרו בעיות מורכבות של חברתם הרדיקלית בחידושים יצירתיים. הללו נדחקו לשוליים ולרוב עזבו, וכשהמנהיגים נעלמו בשל הביולוגיה, נותרו חברי הקיבוצים בלא מנהיגים יצירתיים שיכלו ורצו לפתור בעיות מורכבות של חברתם הרדיקלית

**לסיוע שהושיטו הסוציולוגים לשליטה האוליגרכית
הנמשכת של האליטות השמרניות היתה חשיבות
מיוחדת בשדה הקיבוצי:**

**בלא דמוקרטיה בא"פים ריכוזיים, בלא תקשורת שיכולה
לבקר את המנהיגים ואת הקונפורמיזם של הא"פים,
כשכחברי קיבוץ עיקר משאביהם נשלטו על-ידי שליטים
מקומיים שלרוב היו נאמני המנהיגים, על נקלה הושתקו
ביקורתיים וחדשנים, לא זכו לקידום וצבירת כוח והון
בלתי-מוחשי כדי לחולל שינוי, ונדחפו לעזוב.**

**השתמטות הסוציולוגים מחשיפת המציאות של הא"פים
היוותה סיוע רב-ערך בניטרול מבקרי המנהיגות, מנעה
מהם מנוף לשינוי ועודדתם לעזוב או להישאר אך לוותר
על מאמץ להגשים שוויון ודמוקרטיה בשדה הקיבוצי.**

בגידת הסוציולוגים היתה לפיכך כפולה:

1. הם בגדו במחויבותם המדעית, כי בלי חקירת הא"פים החברה הקיבוצית נותרה בלתי-מובנת הן לחבריה והן למשקיפים מבחוץ כך **שלא נוצר בסיס ידע סוציולוגי לפתרון בעיותיה**, כמוסבר בספרי המצוי בדפוס,
2. והם גם בגדו במחויבות המוסרית לתמוך בחלשים ובחותרים ליתר צדק חברתי, **תמכו במנהיגים שכוחם נוצל לשליטה אוליגרכית ומנהיגות בלתי-אפקטיבית שדיכאה חדשנים שניסו לקדם צדק חברתי על-ידי יצירת פרקטיקות שוויוניות ודמוקרטיות.**